

Tidlösa teman

En studie av begrepp, ord och uttryck om romer i det svenska samhället.

Susanne Johansson

Mänskliga rättighetsstudier
Kandidatuppsats
Vt-12

Handledare:
Olof Beckman

Abstract

Roma people have since their first stay in Sweden endured discrimination and violations due other people's intolerance of their values, way of living and culture. Some of the most common concepts used to describe the Roma people are as a threat or a problem, as incompetent or incapable and as un-Swedish. These concepts were found in both studies of the Roma people and official governmental investigations. The method of understanding concepts within their context is used to examine their change during the 20th century until the present day and also to examine the government's latest strategy: *En samordnad och långsiktig strategi för romers inkludering 2012-2032*, in relation to these concepts. Charles Taylor's theory of identity and recognition is used to better understand how concepts and prejudice affect both minorities and the majority society. The attitude towards the above mentioned concepts has changed from being racist to assimilating and in the end to preserve ethnic boundaries. They can also be found in the governmental strategy which can affect the work plan negatively.

Key words: Roma people, recognition, identity, threat, problem, incompetent, incapable, un-Swedish, Swedish, assimilation, ethnic boundaries, racism.

Innehållsförteckning

Abstract	2
1. INLEDNING.....	4
1.1 Syfte och frågeställning.....	4
1.2 Material och avgränsningar	5
1.3 Metod.....	5
1.4 Teoretiskt förhållningssätt.....	6
1.4.1 Identitet och erkännande	6
2. BEGREPPSFÖRKLARING.....	10
3. HOT ELLER PROBLEM.....	11
3.1 Från utvisning till assimilering.....	11
3.2 En förändrad inställning.....	16
4. OMYNDIG ELLER INKAPABEL.....	19
4.1 Romens "natur"	19
4.2 Romens bristande intellekt och lämplighet	22
5. OSVENSK.....	26
5.1 Försvenskning genom assimilation	26
5.2 Värnandet om etniska gränser	29
6. SAMORDNAD OCH LÅNGSIKTIG STRATEGI FÖR ROMSK INKLUDERING	32
7. DISKUSSION	37
7.1 Förändringar över tid.....	37
7.2 Teman i relation till Taylor.....	40
7.3 Romers inkludering i samhället	44
Referenslista	49

1. INLEDNING

Romer är en grupp som genom historien har varit marginaliserade och utsatta vilket påverkar deras liv än idag. Det är dock inte säkert om majoriteten av Sveriges befolkning är medvetna om deras belägenhet eftersom diskrimineringen av romer inte är lika öppen nu som tidigare. Deras historia av diskriminering, kränkningar och utanförskap är lång och integrationsminister Erik Ullenhag menar att han skäms över detta faktum.¹ Sveriges ratificering av Ramkonventionen 2000 innebar ett ansvar av att säkra de nationella minoriteternas rättigheter samt att verka för deras delaktighet.² Som ett led i detta arbete har regeringen gett ut en strategi för att minska klyftan mellan romer och majoritetssamhället. Huvudsyftet är att det romska barn som föds 2012 ska ha samma förutsättningar som andra barn om 2032.³

Främlingsfientlighet eller rasism grundar sig föreställningar om andra grupper av människor.⁴ Det kan exempelvis vara föreställningar av dem som hot eller problem och omyndiga eller inkapabla eftersom de inte anses vara på samma mentala nivå, dessa begrepp mynnar ut i en tanke om de andra som osvenska vilket innebär att de inte passar in i det svenska samhället. Dessa teman har varit vanligt förekommande både inom svensk forskning och statliga offentliga utredningar. Viljan att inkludera människor är en eftersträvansvärd egenskap, men enbart vilja räcker inte för att minska romernas utanförskap.

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet är att granska statens senaste stora arbetsplan, *En samordnad och långsiktig strategi för romers inkludering 2012-2032*, utifrån olika begrepp som kommer att förtydligas senare

¹ Regeringskansliet <http://www.regeringen.se/sb/d/15731/a/183851> (hämtad 2012-05-29) och <http://www.regeringen.se/sb/d/15562/a/186402> (hämtad 2012-05-29).

² Skr. 2011/12:56:4-5, 17.

³ Regeringskansliet <http://www.regeringen.se/sb/d/15731/a/183851> (hämtad 2012-05-29) och <http://www.regeringen.se/sb/d/15562/a/186402> (hämtad 2012-05-29).

⁴ Andersson Lars, <http://www.ne.se/lang/rasism>, sökord: rasism (hämtad 2012-05-29).

i uppsatsen. Frågeställningen lyder som följande: Vilka bestående teman kring uppfattningen om romer i Sverige kan identifieras från 1900-talets början fram till 2010? Har de förändrats, och på vilket sätt? Hur förhåller sig regeringens senaste strategi till dessa begrepp och vilka problem skulle kunna uppstå?

1.2 Material och avgränsningar

Materialet är ett urval av den stora mängd forskning som finns skriven sedan 1900-talet samt ett fåtal av statens offentliga utredningar. Varje årtionde representeras av ungefär en källa för att beskriva hur tankegångarna gällande romer såg ut. Materialet är även begränsat till Sverige för att kunna ge en mer ingående inblick i hur dessa tankegångar har varit. Den senaste strategin, *En samordnad och långsiktig strategi för romers inkludering 2012-2032*, är primärkällan för uppsatsen.

I uppsatsen kommer grupperna *zigenare* och *tattare* att behandlas under benämningen romer, anledningen till detta är ett försök att minska förvirringen kring dessa två termer som har skiftat i betydelse under tiden romer har funnits i Sverige. *Tattare* har beskrivits som mer svenska och därför bättre än *zigenare*⁵ men de har även haft en förändrad status i samband med tankar om rasrenhet, då *tattarna* beskrevs som avkomlingar till svenska personer inom de lägsta och mest föraktade yrkena. Tidigare forskning har alltså haft två åskådningar gällande *tattarnas* och *zigenarnas* tillhörighet och samband.⁶ Dessa två benämningar kommer att förklaras ytterligare i kapitel två.

1.3 Metod

En termin av praktik på Romskt informations- och kunskapscenter i Malmö har gett upphov till många tankar och idéer om uppkomsten och bibehållandet av romers utanförskap. Det har pågått en personlig kunskapsinsamling angående olika begrepp med anknytning till romer varav intresset av utvalda begrepp uppstod. I uppsatsen kommer

⁵ Montesino Parra, Norma(2002) *Zigenarfrågan: intervention och romantik*, s. 103.

⁶ Sou 1956:43:91 och Etzler Allan(1944), *Zigenarna och deras avkomlingar i Sverige: historia och språk*, s. 155-156.

dessa tre begrepp (hot eller problem, omyndig eller inkapabel samt osvensk) granskas ur ett historiskt perspektiv. Informationssökningen har utgått från begreppen för att kunna förklara betydelsen av dem samt problematisera regeringens senaste strategi – *En samordnad och långsiktig strategi för romers inkludering 2012-2032*. Uppsatsen har strukturerats utifrån historisk kronologisk ordning för att på bästa sätt förstå hur inställningen till romerna har förändrats.

Metoden för uppsatsen har utgått från Hsiu-Fang Hsiehs och Sarah Shannons summerade innehållsanalys där grundsatsen menar att begreppets innebörd framkommer i den kontext den presenteras. Begrepp kan på grund av tolkningsmöjligheter inte förklara innebörden på egen hand.⁷ Till en början har material granskats utifrån en kvantitativ innehållsanalys för att skapa en översikt varefter en kvalitativ innehållsanalys enligt Hsieh och Shannons modell har använts för att förstå innebörden av begreppen.

1.4 Teoretiskt förhållningssätt

1.4.1 Identitet och erkännande

Charles Taylor menar är att vår identitet delvis formas av andras erkännande, misskännande eller bristen av erkännande, de två sistnämnda kan resultera i skada hos människor som bland annat kan visa sig i andras förtryckande beteende. Med misskännande menar Taylor att en grupp ses som mindre värd än andra och presenteras på ett inskränkt och förnedrande sätt. När en person växer upp på detta sätt och får sin identitet formad av misskännande internaliserar hen en bild av sig själv och sina förutsättningar. Den internaliserade bilden blir ett hinder eftersom den formar individens självbild som underlägsen och trots att objektiva hinder försvinner finns alltid den personliga barriären kvar.⁸

Grunden till Taylors tankesätt förklaras med att man tidigare ansåg att moralen var en gudsgåva, men Jean Jacques Rousseau bidrog till detta tankesätt till att man genom att

⁷ Shannon, Sarah E. & Hsieh, Hsiu-Fang (2005) *Three Approaches to Qualitative Content Analysis*, Vol 15. Nr 9, s.1283-1285.

⁸ Taylor Charles(1999) *Det mångkulturella samhället och erkännandets politik*, s. 37.

lyssna och förstå sina egna känslor kunde veta vad som var rätt och fel. Johann Gottfried Herder utvecklade teorin till att det bara är individen som kan avgöra vad som är mänskligt samt rätt och fel för honom. Taylor illustrerar det med:

Det finns ett visst sätt att vara mänsklig på som är *mitt* sätt. Jag uppmanas att leva mitt liv på detta sätt och inte efter mönster från någon annans liv. Men detta ger ny vikt åt föreställningen om att vara trogen sig själv. Är jag inte det missar jag poängen med mitt liv: jag uppfattar inte vad det att vara mänsklig betyder för *mig*.⁹

Appiah menar att varje person har kapaciteten att göra val men det inte finns någon som kan styra över vilka alternativ som sätt framför oss. Det är ett samspel mellan alla människor och alla grupper i samhället man lever i. Därför menar Appiah att autenticitetsteorin inte helt passar ihop med Taylors teori om dialog, på grund av att autenticitetsteorin utgår ifrån att det är individen som ska hitta sitt sanna jag och den kärnan finns oberoende av omständigheterna.¹⁰

Taylor tar upp två olika utgångar av politik som grundar sig i värde. Likvärdighetspolitiken bygger på Kants idé om värde, alla människor har ett jämlikt värde och är värda samma respekt. En annan grundpelare skulle vara en tro på en universell mänsklig möjlighet. När en del människor inte kan utnyttja de möjligheter de har fått har vi andra sträckt ut tanken så långt att vi ser det som en självklarhet att hjälpa de som inte riktigt kan, exempelvis funktionshindrade. Särartspolitik utgår från likvärdighetspolitiken och fördömer diskriminering och indelningen av medborgare, även här ligger en princip av jämlikt värde bakom. En kritik som dock kan tilldelas särartspolitik är att fokus ligger allt för starkt på skillnader för särskilja grupperns speciella behov och gärna använder sig av positiv särbehandling som en lösning. Människor som inte tillhör den grupp vartåt särbehandlingen riktar sig kan känna sig förbisedda, men det är viktigt att ha i åtanke att alla människor i ett samhälle inte har samma förutsättningar. Därför finns en mening i att

⁹ Taylor (1999) s. 40-41.

¹⁰ Taylor (1999) s. 142-145.

hjälpa marginaliserade grupper som annars inte har en möjlighet att ta sig ur sitt utanförskap.¹¹

Taylor påstår att samhällen idag är mer öppna för mångkulturalism och migration, att de är mer genomsläppliga. Därför kan man inte bruka assimilation utan man bör se till värdet i kulturerna och försöka tvätta bort den internaliserade bilden hos minoritetsgrupperna. Som exempel nämner Taylor hur de stater som förr hade kolonier har använt sig av misskännande och att befolkningen i kolonierna nu har internaliserat bilden av sig som mindre värd än "den vite mannen". Det handlar om att få grupperna i samhället att sammansmälta sina horisonter och skapa en vidare horisont där man rör sig tillsammans. Då kan man skapa sig uppfattningar om varandra på ett plan av erkännande och av att delvis förändra normer.¹²

K Anthony Appiah ifrågasätter relevansen av autenticitetsteorin i förhållandet till grupperns erkännande. Hur kommer det sig att Taylor först talar om individens identitet och sedan byter till grupperns erkännande? Dagens diskurser rör sig runt frågor som rör grupper, exempelvis sexualitet eller etnisk härkomst och vari finns relevansen för individen? Appiah menar att man i frågan om kollektiva identiteter bör vara försiktig med att anta att det som gäller för en grupp gäller för flera om hur och på vilka grunder de vill bli erkända. Han antar att sambandet mellan den individuella och den kollektiva identiteten är att man i sin individuella identitet har två dimensioner som är mer sociologiska än logiska. Dessa dimensioner är den kollektiva som skär mellan en persons kollektiva identiteter, och den personliga som består av socialt eller moraliskt betydelsefulla egenskaper, exempelvis klokhet, snikenhet och charm.¹³

I samband med erkännande är det viktigt att nämna hur Taylor uppfattar människans dialogiska karaktär och hur den påverkar oss. Språk menar han är i vid mening, inte endast det vi talar utan till exempel konstens, kärlekens, politikens språk. Det är någon man lär sig genom att interagera med andra människor eller kulturer och det är även någonting man använder sig av för att identifiera sig själv. Man förväntas tycka och tänka – skapa sig

¹¹ Taylor (1999) s. 48-51.

¹² Taylor (1999) s. 66-70.

¹³ Taylor (1999) s. 139-141.

uppfattningar, men det gör man i samband med förväntningar från sin omgivning, speciellt av de som står en närmast. Detta är på både gott och ont, man förväntas tycka på ett speciellt sätt men identiteten kan också skapas genom att sätta sig emot förväntningarna. Bilden man skapar av sig själv påverkas av andra och det kan fortsätta långt efter att man själv har avskärmat sig från personer och källor man inte anser tillföra någonting. På samma sätt är det för grupper, trots att politiken förändras lever historien och självbilden kvar och påverkar både minoritetsgruppen och majoritetsbefolkningen. Det tar mycket långt tid och mycket arbete att revidera bilden.¹⁴

Grupperna skapar normer, ett slags manus för hur man ska bete sig och det innebär en motsättning när Taylor menar att identiteten skapas individuellt. Det finns dock flera tolkningar av hur man tillhör en grupp, Appiah menar att det exempelvis kan finnas flera sätt att se på sin homosexualitet eller hur man utövar den. Han menar att vissa individer genom historien har behandlats olika på grund av etnisk härkomst, sexuell läggning eller kön och därför fungerar inte heller autenticitetsteorin med tankarna om kollektiva identiteter.¹⁵

¹⁴ Taylor (1999) s. 42-43.

¹⁵ Taylor (1999) s. 148-149.

2. BEGREPPSFÖRKLARING

Lösdrivare – en person som inte har fast bostad, som inte försörjer sig på ett ärligt sätt och som genom sitt levnadssätt är en fara för allmän säkerhet, ordning och moral.¹⁶ Romer klassificerades under denna grupp.¹⁷

Rom – enligt definitionen av Delegationen för romska frågor delas romerna i Sverige in i olika grupper och är därför en heterogen grupp. Svenska romer som invandrade i slutet av 1800-talet, finska romer som invandrade på 1500-talet, utomnordiska romer från de östeuropeiska länderna (exempelvis Polen) som invandrade från 60-talet och framåt, nyanlända romer från forna Jugoslavien och resande som invandrade på 1500-talet.¹⁸

Tattare – en nedsättande benämning på den etniska gruppen resande som tillhör de fem nationella minoriteterna i Sverige. Resande hör enligt den nationella minoritetslagstiftningen i Sverige till gruppen romer men åsikterna skiljer sig åt inom resandegruppen om man hör till romer eller ej.¹⁹

Zigenare – tidigare benämning av romer som har givits av majoritetsbefolkningen med grund i olika teorier om deras härkomst. I England har man kallat dem för gypsies, i Spanien gitanos, i Frankrike gitanes eller bohémiens. Själva väljer de ordet rom som kommer från ordet *dóm* som betyder man eller människa på sanskrit.²⁰ Fram till 1800-talet användes *tattare* om både resande och romer, efter 1800-talet använde man benämningen *zigenare* för romer och *tattare* för resande.²¹

¹⁶ Nationalencyklopedin. <http://www.ne.se/lang/lösdrivare>, Sökord: lösdrivare (hämtad 2012-05-18).

¹⁷ Sou 1956:43:39.

¹⁸ Sou:2010:55:81.

¹⁹ Hazell, Bo. Nationalencyklopedin, www.ne.se/lang/resande, Sökord: resande (hämtad 2012-05-07) och www.ne.se/lang/tattare, Sökord: tattare (hämtad 2012-05-07).

²⁰ Cederberg, Irka. Nationalencyklopedin, www.ne.se/lang/romer, Sökord: romer (hämtad 2012-05-07).

²¹ Sou:2010:55:82.

3. HOT ELLER PROBLEM

Begreppet problem kommer att utgå från nationalencyklopedins definition för att täcka in en så allmän förståelse som möjligt. Begreppet definieras som en uppgift eller svårighet som kräver ansträngning och tankearbete för att komma tillrätta med.²² Hot kommer att tolkas utifrån synonymer så som fara, överhängande fara, varning, och hotelse.²³

3.1 Från utvisning till assimilering

Under 1920-talet ansågs romerna vara ett hot mot det svenska samhället enligt fattigvårdslagstiftningskommittén då de inte levde på samma sätt som andra samhällsmedlemmar, deras närvaro i landet beskrevs till och med som illegal. Enligt statens offentliga utredning 1923:2 ansågs romerna inte kunna anpassa sig till det svenska samhället och därför såg man som enda utväg att få dem att lämna landet. De flesta var dock ansedda att vara svenska landsmän vilket försvårade en utvisning. Lösningen innebar att inskränka på romernas rörelsefrihet och på så sätt försämra deras tillvaro tills de självmant valde att lämna landet. Med rörelsefrihet åsyftades deras försörjningsmöjligheter. Handel med hästar skulle fodra särskilt tillstånd samt att man skulle förbjudas och förhindras utöva spådom och anordna tillställningar på landsbygden.²⁴

1926 förslogs en förnyad lagstiftning där åtgärderna mot romer (*zigenare*) skulle förstärkas. Här delades de in i *tattare* och *zigenare* där *zigenarna* inte ansågs vara lika samhällsfarliga eftersom de var mycket lägre till antalet än *tattarna*. Åtgärden som föreslogs hade formats med inspiration från Norge och menade att romska barn i spädbarns ålder skulle omhändertas och uppfostras på särskilda hem, med hänvisning till barnavårdslagen.²⁵ Diskursen som fördes föreföll vara i positiva termer till skillnad från hur man hanterade de så kallade *tattarna*.²⁶

²² Nationalencyklopedin, <http://www.ne.se/kort/problem>, Sökord: problem (hämtad 2012-05-30).

²³ Synonymer.se, <http://synonymer.se/?query=hot>, Sökord: hot (2012-05-30).

²⁴ Sou:1923:2, del V, s. 89-91.

²⁵ Sou:1926:9:98-100.

²⁶ Montesino Parra(2002) s. 117.

Lösdrivarlagstiftningen som man på 40-talet ville upphäva gällde svenska medborgare då det var en skyldighet att realisera egen självförsörjning. Syftet med lösdrivarlagen var att verka preventivt för brott som exempelvis tjuveri, brott mot förmögenhet men också ordnings- och sedlighetsstörande uppförande. Det var dock ingen långsiktig preventiv planering utan handlade endast om det var en hotande fara av att personen i fråga skulle begå en brottslig eller störande handling. Tvångsarbetet som lösdrivare dömdes till var en politirättslig säkerhetsåtgärd snarare än en straffmetod.²⁷

Enligt lösdrivarlagstiftningen var bettleri (tiggeri) förbjudet och ansågs vara lösdriveri. Personer över 21 år som bettlade kunde anhållas, men även de som lät barn under 16 år (under egen vård eller andras) bettla för sin egen räkning ansågs vara kriminella. Varningar utfärdades och tvångsarbete var en vanlig åtgärd för de personer som var arbetsföra men som valde andra alternativ till livsföring. Det fanns dock undantag för de som var arbetsoförmögna, de föll under fattigvården vilket kunde innebära att man behandlades i hemmet, öppen fattigvård, eller att man togs in på anstalt, sluten fattigvård. Befann sig lösdrivaren på sluten fattigvård kunde hen efter tidsfristens slut kvarhållas tills det inte fanns tvivel om att personen kunde försörja sig själv och sin familj. Den maximala kvarhållningstiden var emellertid ett år. Om den skyldige men arbetsoförmögne lösdrivaren inte befann sig på den plats som personen var skriven skickades hen till just det länet där fattigvården skulle tas i kraft.²⁸ Först 1952 kunde romer vara skrivna eftersom deras medborgarskapsstatus offentligt erkändes av socialministern, och precis som tidigare motsatte sig kommunerna att romerna skulle slå sig ner i deras kommun, ingen ville ta på sig det ansvaret. Till trots för vad skyddet av medborgarskap tros innehålla fick romerna fortsätta sin ambulerande tillvaro men förväntades uppfylla de skyldigheter som ingick i ett medborgarskap, exempelvis värnplikt och skattebetalning. Rättigheterna kunde romerna ta del av om de var mantalsskrivna inom riket, men det motverkades, som tidigare nämnt, av både kommuner och myndigheter.²⁹

²⁷ Sou 1949:4:56-58.

²⁸ Sou 1949:4:53-55.

²⁹ Montesino Parra(2002) s. 117-119, 129.

Enligt utredningen hade en majoritet av lösdrivarna en uppväxt i "stympade hem" vilket påverkade dem och var en av orsakerna till deras livsstil. Med "stympt hem" åsyftade man ett hem som inte föll in under normen för vad ett hem och familjen skulle innebära. Det kunde exempelvis vara ett hem utan föräldrar (döda eller försvunna), där det förekom spritmissbruk och hemmen var dessutom väldigt ofta präglade av fattigdom. Det påpekades dock att detta inte gällde för alla personer som föll in under kategorin lösdrivare. En problematisk relation till skolan var en annan gemensam nämnare där skolkning, dåliga betyg samt ofullständig skolgång var vanligt. Detta kunde i kombination med de "stympade hemmen" ses som en orsak till generella arbetsviljan hos lösdrivarna. Majoriteten av dem hade inte kunnat hålla sig till ett arbete under en längre tid utan bytte jobb med jämna mellanrum och hade på så sätt inget egentligt yrke vilket var eftersträvansvärt. En tendens som även kunde ses i utredningen var att yrkesstabiliteten hos lösdrivarna minskade i och med stigande ålder vilket ställde sig tvärt emot den allmänne samhällsmedborgaren.³⁰

En del av lösdrivarna utförde även kriminella handlingar och ansågs då vara ett hot mot samhället. De som även var aktuella för olika former av vård beskrevs i utredningen som parasiter på de goda samhällsmedborgarna. Syftet med vården var att det skulle vara en frivillig hjälpåtgärd för rättsäkerhetens skull vilket var ett problem eftersom personerna i fråga ofta var ovilliga att ta del av hjälpåtgärderna, samtidigt påpekade man i utredningen att det inte skulle gå att använda sig av tvång. En lösning, som man såg det, var att fokusera på drag som asocial livsföring grundat i psykisk rubbning, alltså att se till orsakerna istället för resultatet som ofta var en ovilja till hederligt arbete.³¹

Det effektivaste sättet att skydda samhället mot den fara som lösdrivare och prostituerade utgöra och bereda dem själva hjälp är självfallet att i den mån så är möjlig få dem inpassade i samhällslivet såsom samhällsnyttiga medborgare. Som ovan nämnts är ett för alla egentliga lösdrivares asociala levnadssätt gemensamt drag att de sakna arbetsvilja.³²

³⁰ Sou: 1949:4:95-97.

³¹ Sou: 1949:4:105-107.

³² Sou 1949:4:107

Istället för tvångsarbete gavs det förslag om att använda sig av olika former av vård för att skydda samhället och att integrera de samhällsmedlemmar som var asociala. Vård innebar sinnessjukvård, sinnesslövard, psykopatvård, alkoholistvård och kriminalvård. Dessutom menades det att olika former av socialvård skulle finnas, däribland fattigvård. Det krävdes dock medgivande från klienten i fråga om hen skulle tas in för sinnessjukvård eller fattigvård, och för att kringgå detta ändrade man ställningstagande och föreslog en upphävning av medgivandet för att kunna använda sig av tvång. Genom att bland annat kriminalisera fler typer av bettleri och även tillgå rådande lagstiftning angående exempelvis alkoholism skulle majoriteten av de lösdrivare som hotade samhället tas bort. Detta var även ett sätt att förklara varför lösdrivarlagen skulle upphävas, den tvångsarbetsbehandling som omskrevs i lagen hade ingen funktion eftersom alla farliga lösdrivare och ca 95 % av gruppen skulle kunna nås genom andra lagar.³³

Under 40-talet förekom det kritik mot hur "zigenarproblemet" hade hanterats under tidigare århundraden, exempelvis av Etzler. Han ansåg att åtgärderna hade varit felaktigt utförda samt otillräckliga. Inom rättväsendet hade man exempelvis valt att endast döma en rom till "galga och gren" trots att en hel familj hade varit involverade i inbrottet. Istället för att hantera dessa till synes tjuvaktiga människor valde man vanligen att endast skicka iväg kriminella romer från orten vilket endast spred problemet vidare. Etzler hävdade att det kunde resultera i en ökning av romsk kriminalitet eftersom de levde i frihet och kunde fortsätta föröka sig. Det förvånade honom då han menade att romerna kallblodigt hade förstått det gynnsamma i att även involvera barn i sina brottsliga handlingar. Etzler uttryckte även förvåning över att det inte framkom något i historien om att romer hade varit offer för häxprocesserna då det var allmänt känt att de använde sig av magi och spådom.³⁴ Enligt Norma Montesino Parra skiljde sig Etzlers inställning till romerna från den generella hållningen där man motsatte sig deras benämning som invandrare. De flesta romer hade i själva verket levt i Sverige så länge att de kunde räknas som svenska medborgare.³⁵

³³ Sou 1949:4:114-115.

³⁴ Etzler(1944) s. 44-60, 62-67.

³⁵ Montesino Parra(2002) s. 119.

I statens offentliga utredning från 1956 framkom en vilja att hjälpa romerna från sin ambulerande tillvaro eftersom man ansåg att deras försörjningsmöjligheter var på upphällningen och det skulle kosta samhället mycket pengar att ta hand om dem. Därför var det nödvändigt att få dem bofasta för att på så sätt få dem att arbeta på ett hederligt sätt, låta barnen gå i skolan och underordna sig det svenska samhällets normer. Utredarna var dock förvånade över att kriminaliteten var väldigt låg hos romer, det föreföll sig märkligt att ingen under 25 år fanns i brottregistret och att resterande brott främst handlade om trafikförseelser.³⁶

Romerna var under 60-talet villiga att bosätta sig i permanenta bostäder, problemet som uppkom var dock att kommunerna i Sverige inte var intresserade av att ta varken ansvar eller den ekonomiska bördan det skulle innebära. När det erbjöds bostäder var det i många fall slumbostäder där det bland annat inte fanns tillräckliga uppvärmningsmöjligheter.³⁷ De flesta kommuner var av den åsikten att det var statens angelägenhet och ansvar att ta hand om romerna och deras bostadsfråga. Anledningarna till detta var flera: romerna uppehöll sig oftast inte i den kommun där de var skrivna och därför hade de andra kommunerna inte något ansvar att lägga pengar på dem, staten hade större resurser, det fanns redan bostadsköer på tusentals personer och det hade varit fel att låta romerna gå före. Emotionella skäl framfördes också, så som det klassiska påståendet om romernas medfödda vandringsdrift – på grund av den fanns det ingen mening med att ge dem bostäder. Frågan om vad de andra medborgarna i kommunen skulle säga om romerna plötsligt blev deras grannar tillsammans med argumentet att romerna var ett stökigt och dåligt folk då de söp, slarvade, snattade, var opålitliga och asociala gav en inblick av oviljan att ta emot romer.³⁸

Till råga på allt hade bostadsbristen stigit kraftigt sedan 50-talet och åsikten om att romerna var en statsangelägenhet, vilket Carl-Herman Tillhagen delade, var grund till att kommunerna endast var villiga att ta ansvar för romer som var skrivna i just deras kommun. Därför såg de till att inga romer skrevs in. Att bruka tvång mot kommunerna

³⁶ Sou 1956:43: 15.

³⁷ Tillhagen Carl-Herman(1965) *Zigenarna i Sverige*, s. 82-83.

³⁸ Tillhagen(1965) s. 99-100.

skulle inte resultera i någonting gott eftersom viljan att hjälpa romerna skulle minskas ytterligare. Tillhagen menade dessutom att hela "zigenarfrågan" var så exceptionell att det krävdes exceptionella åtgärder, det passade inte det svenska högindustrialiserade kultursamhället att låta grupper av analfabeter leva i en nomadiserad tillvaro. Om det inte skedde snabba och effektiva åtgärder för deras samhällsanpassning skulle det slutligen resultera i att romerna hamnade i kriminell verksamhet då deras möjligheter att tjäna pengar skulle försvinna.³⁹

3.2 En förändrad inställning

Mellan 60- och 80-talet vände inställningen till romerna, man såg dem inte längre som hot mot det svenska samhället utan man ville värna om deras kultur och levnadssätt.⁴⁰ Det framhövdes tydligt att problematiken inte låg hos romerna själva utan i hur samhället hade behandlat dem, dock kunde man inte frånga att de romer som hade problem med exempelvis arbete eller bostad ställde stora krav på samhällets resurser. Ingrid Iverstam Lindblom menade att det fortfarande förekom diskriminering av romer på bostadsmarknaden trots lagstiftning mot det, men att det var problematiskt eftersom de privata hyresägarna lätt kunde motivera nekandet av kontrakt med andra anledningar än romernas etniska härkomst. Därför ställdes allt högre krav på de allmännyttiga bostadsföretagen att få fram lägenheter till romer, men även här hördes protester eftersom romerna inte alltid kunde garantera hyran. Som förslag menade man att romerna kunde erbjudas försöksboende. Detta innebar att socialnämnden i kommunen stod på förstahandskontraktet och att de lät romerna hyra i andrahand. Om romerna klarade av att betala hyran i tid varje månad lät socialnämnden romerna ta över förstahandskontraktet.⁴¹

Det poängterades att den romska kulturen inte förespråkade kriminalitet, den brottslighet som fanns skulle man se som sociala problem. Vanligen tog de hand om sina familjemedlemmar och det var sällan man såg utslagna romska alkoholister eftersom det sociala nätverket fungerade. Det fanns även de romer som tydde sig till andra missbrukare, anledningen till detta kunde vara att romen i fråga hade misslyckats med sin "romska

³⁹ Tillhagen(1965) s. 100-102.

⁴⁰ Ekström, Knut(1979) *Socialt arbete med zigenare: socialantropologi och socialt arbete med zigenare*, s.42-43.

⁴¹ Iverstam Lindblom, Ingrid(1988) *Zigenare: en skrift om möten med zigenare i socialtjänsten*, s.6, 40-41.

karriär” och förlorat sin status i familjen. Iverstam Lindblom föreslog att om en rom inte längre kunde få hjälp av familjen, men var motiverad till behandling, skulle det hittas en lämplig behandlingsform där de anställda hade erfarenhet, vilja och kompetens av att ta hand om romska missbrukare. Hon påpekade att det inte fanns anpassade lösningar (romska lösningar) till alla romska problem, men det då var viktigt att använda alla befintliga behandlingsresurser.⁴²

Margareta Popoola studerade under slutet av 90-talet ett område som tidigare kallades för *Herrgården* och var en del av Rosengård i Malmö, ett gammalt arbetarkvarter som förändrades till ett bostadsområde för invandrare och fick namnet *Zigenargården*.⁴³ Ett ständigt problem för de boende var att fastighetsägarna allteftersom tiden gick lät sina fastigheter förfalla och skyllde misären på de boende. Popoola menade att en anledning till fastighetsägarnas beteende var hur fördomar uppkom och hur ett beteende hos några individer kunde resultera i en tendens hos en hel grupp människor. För att illustrera påståendet beskrev hon att invandrarfamiljerna generellt sätt hade större familjer vilket innebar att de bodde trängre och då kunde orsaka att de uppfattades som stökiga. När de blev vräkta på grund på stökigheten var de tvungna att flytta och eftersom det inte alltid var lätt att snabbt hitta nya lägenheter flyttade de tillfälligt in hos sina släktingar. Fler människor på en yta resulterade i att de nu även där uppfattades som stökiga och uppfattningen befästes och blev en association när man tänkte på romer.⁴⁴

Situationen på *Zigenargården* var inte bra på grund av segregationen och utanförskapet från det svenska samhället. För att förbättra situationen i området ville kommunen att de boende skulle vara mer delaktiga vilket skulle åtgärdas med olika projekt. Ett av dem hade som metod att det skulle bildas en lokal hyresgästförening i samarbete med HSB. Problematik uppstod när romer inte fick vara delaktiga i föreningen. De som var beslutsfattande var endast de hyresgästerna med arabisk härkomst. Segregationen mellan romer och personer med arabiskt ursprung ökade då alla meddelanden som annonserades av hyresgästföreningen var på arabiska istället för på ett gemensamt språk. Trots att

⁴² Iverstam Lindblom(1988) s. 56-58.

⁴³ Popoola Margareta (1998) *Det sociala spelet om Romano Platso*, s.9-11.

⁴⁴ Popoola (1998) s.107.

föreningen skulle motverka främlingsfientlighet och uppmuntra samarbete kunde man inte uppnå detta när det endast var en grupp som var representerad i föreningen.⁴⁵ Ett annat projekt hade samma syfte men riktade sig mot ungdomar. En lokal började användas som fritidsgård av romerna på området och denna gång var det den arabiska gruppen som inte fick vara delaktiga. Trots att meningen var att alla skulle vara välkomna ansågs det endast vara en mötesplats för romer, och det var främst de romska ungdomarna som uteslöt sina arabiska jämnåriga. Myndigheterna ansåg att det var en brist på delaktighet från romerna och personerna med arabisk härkomst som orsakade problemen i Zigenargården men de skapade missriktade lösningar där de inte löste problemet som egentligen berodde på att invandrare bodde avskilt från majoritetsbefolkningen.⁴⁶

⁴⁵ Popoola (1998) s. 191-198.

⁴⁶ Popoola (1998) s. 201 – 210.

4. OMYNDIG ELLER INKAPABEL

Omyndig kommer att betraktas som oförmögen att ta egna beslut, inkapabel innebär enligt nationalencyklopedin att man är odugligt, för en viss uppgift eller i allmänhet.⁴⁷

4.1 Romens "natur"

"Zigenarkännare" eller "zigenareexperter" hade under lång tid studerat romers beteenden och levnadssätt och deras slutsatser har bland annat förekommit i motioner och statens offentliga utredningar. Romerna hade från 1500-talet deltagit i krig och Etzler menade i sin avhandling från 1944 att de trots bristen på en soldats grundläggande egenskaper (uthållighet, pålitlighet och mod) kunde bidra genom praktisk kunskap om andra folk och länder, händighet, förmågan att se utan att synas, sin rörlighet och slughet. I avhandlingen gavs en tämligen klar bild av författarens egna föreställningar då romer ett flertal gånger omnämndes som parasiter på det svenska samhället samt beskrevs som svåra studieobjekt på grund av sin lögnaktighet.⁴⁸

I *Inom andra kammaren väckt motion, nr 248*, framkom att de romska experterna var eniga om att romen innerst inne var en trevlig människa som var omtyckt och hade många vänner, trots att hen var en temperamentsfull varelse. Enligt Sou:1956:43 hade man även fastställt detta genom en mångårig undersökning vid Nordiska museet. Romerna beskrevs även ha en stark moral gällande sexualitet, respekt för de äldre samt en stark familjekärlek. Vilket man menade var förvånande med tanke på deras levnadsförhållanden som beskrevs som miserabla. Denna moral ansåg man dock var på upphällningen och orsakerna var många men en ansågs vara de försämrade försörjningsmöjligheterna, samt att romerna ansågs vara på en låg utvecklingsnivå.⁴⁹ Till kroppsbyggnaden var de spensliga och fysisk otränade och tillsammans med andra egenskaper så som handikappet analfabetism, svårigheter att passa tider samt bristande eller frånvarande yrkesutbildning ansågs romer inte vara en duglig arbetskraft. De passade åtminstone inte för tungt arbete, men de skulle

⁴⁷ Nationalencyklopedin, <http://www.ne.se/kort/inkapabel>, Sökord: inkapabel (hämtad: 2012-05-30).

⁴⁸ Etzler (1944), s. 9, 130-133.

⁴⁹ Sou 1956:43:17, 47-49.

lämpa sig bra för lättare inomhusarbete, gärna "där deras kvickhet och snabba reaktionsförmåga skulle komma till sin rätt".⁵⁰

Romer ansågs även vara idealiska affärsmän eftersom de var skickliga säljare eller förhandlare. Hen hade ett insmickrande sätt, kunde prata omkull sina eventuella kunder samt var både envis och en människokännare. De har beskrivits som skojare, alltifrån den tiden de handlade med hästar till den tiden de övergick till bilar, men experterna menade att inte alla romer använde sig av fula tricks. Bilhandlandet fick dem även att klä sig och uppträda mer vårdat vilket de ansåg att romerna uppskattade. När det kom till affärer hade romen alltid ett öga för goda affärer samt var påpasslig och driftig.⁵¹ Från 50- till 60-talet skiftade denna syn då man menade att romerna naturligtvis inte var naturbegåvningar gällande affärer eftersom de ofta köpte ned sig.⁵² Man skulle inte bli förskräckt över romernas svordomar, höga tal och skenbart argsinta uppträdande, det orsakades bara av att deras temperament skenade iväg. Romerna beskrevs anse att det var bäst att ge utlopp för sina känslor direkt istället för att förskjuta dem inåt och bära med sig dem.⁵³

Under 1960-talet fortsatte beskrivningarna av romer att förekomma inom forskningen. Tillhagen menade att romer var handikappade på arbetsmarknaden på grund av sin analfabetism, brist på yrkesutbildning, svårighet att sitta still och koncentrera sig, vilket utmärkte alla primitiva människor. Ett annat problem som uppstod i arbetslivet var att romen hade vanan att uppträda i flock, något som hade uppstått på grund av deras nomadiserade liv. Han beskriver även hur han kunde lära känna romerna både som folk samt deras kultur genom sin vänskap med Dimitri Taikon. Tillhagen ansåg sedan tidigare att romer var svårfångade som folk och inte gärna delade med sig av sina stamhemligheter, det förvånade honom då att Taikon frivilligt kom och berättade i flera timmar i sträck, i sju hela år, om sitt liv som rom. Han kom alltid i tid och ringde om det förekom förhinder. Beskrivningen av Taikon som person var förskönande eftersom han både var ömsint och en handlingsmänniska samt gav intryck av bildning och förfining trots utebliven skolgång. Tillhagen var dock skeptisk till informationen han fick av Taikon och påpekar att han

⁵⁰ Sou 1956:43:99.

⁵¹ Sou 1956:43:96-100.

⁵² Tillhagen(1965) s.119.

⁵³ Sou 1956:43:115-116.

självklart kontrollerade den genom att efter en tid ställa samma frågor för att se att svaren överrensstämde. Det var sällan Tillhagen upptäckte att historierna inte var sanningsenliga.⁵⁴ Fastän hans intryck av Taikon var gott beskrev han romer på följande sätt:

Zigenaren är naiv, inte i betydelsen dum utan i samma mening som ett barn är naivt.⁵⁵

Romerna ansågs vara oförmögna att förändra sig vilket var en orsak till att de behövde samhällets hjälp. När det sedan förekom tecken på förändring hos dem som gjorde att de klarade av nya situationer bortförklarades det som symptom på deras kulturella upplösning. Förändringar som skedde var främst bytet från en ambulerande tillvaro till en fast bostad, man såg då att romernas levnadssätt kunde förändras men hävdade fortfarande att romernas inre krävde mer hjälp från samhället för att nå fram till den nödvändiga förändringen.⁵⁶

Knut Ekström generaliserade också ganska kraftigt om romer i sin rapport från 70-talet och hävdade att en riktig rom följer de renlevnadsregler som stipulerades i kulturen, bland annat att dela in tvätten i manligt under- och överkropp, kvinnligt under- och överkropp, barnkläder och de tyger som användes till köket. Tappades någonting på golvet skulle det slängas, hade en person dött var det fel att bo kvar på samma plats och det fanns skillnader i renhet gällande ålder. Barn samt gamla var rena medan vuxna var smutsiga, vuxna kvinnor var mindre rena än vuxna män eftersom kvinnor menstruerar och föder barn. I vilket fall ansåg Ekström att en äkta rom följde de sociala regler som karaktäriserade kulturen.⁵⁷ Detta kan jämföras med hur man efter andra världskriget skiljde på *zigenare* och *tattare* där den senare ansågs vara blandblod och mindre värda. Man höjde det rasrena över det blandade och *zigenarna* ansågs vara renrasiga.⁵⁸ I statens offentliga utredning från

⁵⁴ Tillhagen(1965) s. 121, 23-25.

⁵⁵ Tillhagen(1965) s.156.

⁵⁶ Montesino Parra(2002) s. 161-162.

⁵⁷ Ekström(1979), s. 82-83, 95-101.

⁵⁸ Montesino Parra(2002) s. 77-80.

1956 delades romerna in i hel-, halv-, trekvarts-, kvarts- och åttondelszigenare, vilket är ett tecken på rasrenhet.⁵⁹

Iverstam Lindblom beskriver i korthet dessa renhetsregler som inte hade med smuts att göra utan som var rituella handlingar. Hon hävdade dock uttryckligen att romer för övrigt var ett rent folk som alltid tvättade händerna innan de åt middag. Förutom beskrivningen av romernas renhetsregler nämndes ingenting om romernas psyken, de sågs som likvärdiga andra människor och deras belägenhet orsakades av sociala faktorer och inte på grund av dem som personer.⁶⁰

4.2 Romens bristande intellekt och lämplighet

Lösdrivare hade enligt en av statens offentliga utredningar från 1949 en generell tendens att komma från missanpassade hem, eller som de valde att kalla det – ”stympade hem” som utmärktes av fattigdom, alkoholmissbruk och frånvarande föräldrar. Detta kombinerades med skolsvårigheter och en generell arbetsovilja. Enligt utredningen kunde man även se att majoriteten av personerna inom kategorin lösdrivare var psykiskt funktionshindrade, bland annat djupt och lätt imbecilla, infantila samt debila. Man ansåg att anledningen till utvecklingen från en bra samhällsmedborgare till lösdrivare orsakades av de psykiska rubbningarna samt att de var socialt missanpassade.⁶¹

Romer ansågs vara driftiga och ha ett öga för affärer men även vara intellektuellt nedsatta på grund av bristande läs- och skrivkunnet. Under 1950-talet menade man att de därför inte hade verktygen för att kunna bedöma lämpligheten samt behovet av hjälpinsatser från samhället och deras analfabetism beskrevs som ett väldigt stort handikapp. Genom att inte kunna läsa eller skriva var de andligt isolerade och var beskurna från sin förmåga att överblicka sin situation. De ansågs inte heller kunna ta tillräckligt med initiativ för att förbättra sitt tillstånd. Vilket berodde delvis på deras påstådda handikapp men även på att romerna inte hade en vana av myndigheter eller liknande verksamheter och då inte förstod hur man skulle gå tillväga. Man ansåg det vara anmärkningsvärt att romerna hade klarat sig så länge. Allt eftersom tiden gick försvann deras försörjningsmöjligheter och

⁵⁹ Sou:1956:43:91.

⁶⁰ Iverstam Lindblom(1988), s. 30, 6-57.

⁶¹ Sou 1949:4: 95-100.

myndigheterna insåg att romerna behövde särskilt stöd för att kunna anpassa sig för att på sikt assimileras in i det svenska samhället. Som lösning föreslogs det att en konsulent som brann för "zigenarfrågan" skulle tillsättas och ansvara för både romernas och samhällets frågor angående romer. Denna person skulle ha både erfarenhet och känsla för romer och deras svårigheter. De områden som konsulenten skulle arbeta med var inom bostad, utbildning samt arbete.⁶²

Under 60-talet var majoriteten av romerna i Sverige bofasta, det fanns dock de som inte kunde anpassa sig till den nya levnadsstandarden och som trots upprepade tilldelningar av bostäder försvann utan ett ord för att leva i en utkyld husvagn. Tillhagen beskriver dessa människor som svårt handikappade, inte bara för att de var romer eller att de inte kunde läsa och skriva, utan för att de var ur stånd att ta hand om sina familjer. De förstod helt enkelt inte att tidigare försörjningsmöjligheter likt de traditionella yrkena inte längre gav en inkomst att leva på. Dessa familjer var nödgade att leva på socialbidrag och tillfällighetsinkomster. Tillhagen menade att de romer som inte kunde bo i fasta bostäder inte heller var kapabla att ta egna beslut. Socialvården hade tvekat att ta hand om dessa människor eftersom man inte ville bruka tvång, men Tillhagen menade att det snarare skulle vara barmhärtigt att omhänderta de romska familjerna och att man i slutänden troligtvis ändå skulle behöva ta det beslutet.⁶³

Romerna kunde också beskrivas som intelligenta i de fall där de själva tog beslutet att avsluta sin nomadiserade tillvaro och bli bofasta. De romerna insåg att deras möjligheter att försörja sig var på upphällningen och att en permanent bostad skulle vara billigare i drift än en husvagn som behövdes bytas ut med jämna mellanrum. Genom att ha en fast bostad skulle ett steg in i anpassningen till arbetsmarknaden ha tagits men det krävdes många steg till. Trots det var Tillhagen positivt inställd till att romerna skulle kunna anpassas, eller med andra ord assimileras.⁶⁴ Det fanns dock en viss skepsis över att romerna kunde förstå vikten av olika nödvändigheter så som utbildning. Föräldrarnas

⁶² Sou 1956:43:16-17, 74-77.

⁶³ Tillhagen(1965) s. 114-115.

⁶⁴ Tillhagen(1965) 143-145.

bristande skolgång ansågs vara en anledning till detta och det ansågs vara samhällets ansvar att lära romerna deras nya föräldraroll.⁶⁵

Som tidigare nämnt var tiden för assimilering förbi på 70- och 80-talet men myndigheterna var fortfarande osäkra på om barnen fick den bästa möjliga uppväxten. Barntillsyn var ett krav för att få socialbidrag och anledningen var att man ville att barnen skulle få den sociala, motoriska och perceptuella träningen som gavs på daghem för att förbereda dem för skolan. Romska föräldrar var dock skeptiska till detta eftersom de var rädda att barnen skulle försvenskas och glömma varifrån de kom. Man ansåg att de inte såg daghemmet som en pedagogisk verksamhet utan ville helst använda den som en plats för barnpassning när de var i behov av det. Samhället var av den åsikten att romska barn kunde jämföras med barn med särskilda behov. Iverstam Lindblom förstod föräldrarnas oro eftersom daghemmen var utformade utifrån den svenska normen och inte hade kompetens att ta hand om barn från andra kulturer. Hon såg en lösning i att anställa romer som resurspersonal tillsammans med den ordinarie personalen på daghemmen.⁶⁶

I skolan fanns det problem då de romska barnen hade sporadisk eller hög frånvaro som orsakades av låg skolmotivation, fördomar hos icke-romer, det romska normsystemet och negativa förväntningar. Romernas tendens att flytta var en anledning till barnens bristande skolgång, men även de täta lärarbyten som förekom i skolan var ett problem. Iverstam Lindblom menade att en högre närvaro på daghem under tidiga barnår skulle ha förberett barnen bättre för skollivet då de hade fått umgås mer med barn i sin egen ålder. Hon hävdade att romska barn var socialt mogna på grund av att ha umgåtts mycket med vuxna människor men kunskaperna de fick var endast relaterade till det romska samhället vilket inte var tillräckligt för att kunna anpassa sig till skolmiljön.⁶⁷

Under 90-talet studerade Popoola romerna i *Zigenargården*. Hon ville skaka av sig rollen som myndighetsperson och inta rollen som forskare vilket var svårt eftersom hon hade en bakgrund inom socialbyrå och därför stötte på kollegor ute på fältet. Romerna beskrevs vara skeptiska mot myndighetspersoner och då även till Popoola, men det gav dem en

⁶⁵ Montesino Parra(2002) s. 149.

⁶⁶ Iverstam Lindblom(1988) s. 43.

⁶⁷ Iverstam Lindblom(1988) s. 45-46.

möjlighet att nyttja henne som en mellanhand mellan dem själva och myndigheter. Hon såg detta som ett problem eftersom hon inte ville inta den rollen men det var ett sätt att komma närmare romerna. Popoola menade att hon behövde komma nära de äldre och insåg att det skulle vara lättare att närma sig kvinnorna på grund av sitt kön samt att män och kvinnor hade väldigt uppdelade arbetsuppgifter. När Popoola kände sig mer accepterad och kunde göra sin undersökning mer ingående ställdes hon inför problem. Hon bevittnade exempelvis olagliga verksamheter som ifrågasatte hennes etiska värderingar men hon menade samtidigt att verksamheterna var vanligt förekommande i området.⁶⁸

⁶⁸ Popoola (1998) s. 85-93.

5. OSVENSK

Enligt nationalencyklopedin innebär osvensk att man inte betar sig enligt traditionella föreställningar om svenskhet.⁶⁹

5.1 Försvenskning genom assimilation

Under 1930-talet påbörjades en tid där man var mer positivt inställd till romernas vistelse i Sverige. Man ansåg att det faktiskt fanns möjligheter att de skulle kunna assimileras till det svenska samhället. I fråga om utbildning hade det under en lång tid inte varit en möjlighet för romer och 1933, 1935, 1939 samt 1946 skickade romen Johan Dimitri Taikon förslag om att skolfrågan för romska barn skulle organiseras men även att han själv skulle tillsättas att övervaka att romerna gjorde sin plikt. Skolstyrelsen menade att särskilda skolhem borde inrättas eftersom de romska barnen inte skulle passa in med de svenska barnen i den vanliga skolan eftersom olikheterna mellan dem var alltför stora. Man åsyftade främst de psykologiska och disciplinära skillnader som fanns mellan barnen.⁷⁰ 1943 påbörjades en undervisningsverksamhet för romer i Lilla Sköndal i Stockholm men förväntningarna infriades inte eftersom varken tiden eller antalet elever var tillräcklig. 1946 förändrades skolverksamheten till att bli ambulerande, alltså att lärare skickades ut till romernas läger samt att följa med dem under deras resor för att kunna undervisa dem på plats. Denna verksamhet var utlagd till att verka under sommarmånaderna. Man framförde tidigt att den ambulerande undervisningen inte var den slutgiltiga lösningen utan frågan behövde mer arbete och utvärdering. Taikon föreslog 1946 att de romska barnen skulle samlas till ett stort, gemensamt tältläger eller besöka de ordinarie skolorna på de orter där de vistades tillfälligt. Socialstyrelsen tog detta i beaktning och kom fram till att det skulle innebära svårigheter att inrätta ett skolhem eftersom de fruktade att romerna skulle se det som en inskränkning i deras frihet. De hävdade att det viktigaste var att arbeta för en bra uppfostran för de romska barnen. Därför var levnadsförhållanden och försörjningsförhållanden mer betydelsefulla för både romerna och samhället. Socialstyrelsen ansåg inte att skolan var den första lösningen på en bra uppfostran som i

⁶⁹ Nationalencyklopedin <http://www.ne.se/sve/osvensk>, Sökord: osvensk (hämtad 2012-05-30).

⁷⁰ Sou:1956:43:40.

sin tur skulle leda till en bättre anpassning till det svenska samhället, och sedan göra romerna till bra samhällsmedlemmar. Det viktigaste för var att ha en fast bostad och ett gott hem. På grund av detta kunde socialstyrelsen inte stödja förslaget om särskilda skolhem för romska barn.⁷¹

Romer hade bott både i tält och i husvagnar, de senare var till en början cirkusvagnar som var väldigt otympliga och obekväma, men tids nog lärde de sig att beställa nättare husvagnar från svenska tillverkare. Vagnarna påstods inte vara bra bostäder, de var trånga och väldigt kalla under vintrarna på grund av att romerna valde att inte elda på nätterna. Trots de dåliga levnadsförhållandena upptäckte Tillhagen att varje gång han kom på oanmält besök var det väldigt välstädat och prydligt hemma hos romerna, gärna med familjebilder, blommor och prydnader. Bland de romer som bodde i fasta bostäder visade det sig att deras hem inte skiljde sig stort från svenska hem utan romerna var bra på att imitera. Det hade inte gått att anmärka på mycket förutom möjligen valet av tyger som var grällare, trots det var det märkbart att romerna ansträngde sig för att härma svenskarnas vanor. Det var rent och snyggt och i ett fall "alldeles ovanligt trevligt och smakfullt möblerat". Slutsatsen var att romer liksom svenskar kunde skapa sig trevliga hem, men att de behövde lite hjälp på vägen att ta sig från sin ambulerande tillvaro till en fast bostad.⁷²

Det fanns dock de som även efter 30-talets förändring till en mer positiv inställning uttryckte åsikter om romer som ett stort problem, där Etzler ännu en gång kan agera exempel då han ifrågasatte en rapport där romerna uppgav att de var svenska sedan flera generationer tillbaka. Han menade att de flesta romer var väldigt måna om att verka vara svenskar vilket bevisades genom att många, 60 %, hade uppgett sin religionsövertygelse till att vara protestantisk men att de troligen var katolska eller ortodoxa.⁷³

Under 50-talet menade man att romernas kultur var präglad av praktiska skäl förutom etiska, religiösa och estetiska värderingar men det påpekas starkt att den romska kulturen vid denna tid var utdöende just på grund av större problematik inom försörjning och i levnadsmöjligheter. Det var oundvikligt att romerna skulle ta till sig allt mer av den

⁷¹ Sou 1956:43:40-43, 46-49.

⁷² Sou 1956:43:102-107.

⁷³ Etzler (1944), s.129.

svenska kulturen och på så sätt eliminera sin egen. Detta påvisade "zigenare experter" genom att beskriva hur romerna i allt större grad åt svenska maträtter och dukade på svenskt vis med bordsduk, servett, tallrikar och bestick. De gick även ifrån traditionella kläder till de mer svenska, men möjligen med mer färgstarka tygval. Både namn och seder hade förändrats och passade mer in i det dåvarande svenska samhället. Romska namn som Savka och Vatjulo ändrades till Albert och Sven, och efternamnen förändrades till svenska släktnamn, exempelvis Andersson och Pettersson. Bröllop och begravningar förekom allt oftare i kyrkan och även här anpassades klädseln allt mer till den svenska normen med svarta sorgedräkter vid begravningar.⁷⁴ Förvåningen över att romer hade börjat använda sig av kyrkans tjänster grundade sig i att romer tidigare inte gick till vanliga kyrkor. Det orsakades av att präster så tidigt som på 1500-talet förbjöds befatta sig med romer, de fick inte döpa deras barn eller begrava deras döda.⁷⁵

Romernas förändring från den romska kulturen till den svenska hävdades fortsätta under 60-talet där de månade om sina bostäder och grannrelationer. De bofasta kvinnliga romerna slutade i stor utsträckning att använda sig av sina traditionella kläder, de slutade att pruta i affärer och att spå människor. Barnen hittade svenska kamrater och gick i skolan där de vande sig av med sina dåliga vanor att föra oljud och springa runt sent på kvällarna. Tillhagen menade dessutom att romerna i mångas ögon rehabiliterades när de bytte boendeform från husvagn eller tält till fast bostad. Så till trots för att det fanns rasdiskriminering fortfarande förekom gick assimileringssprocessen åt rätt håll. Han menade vidare att rasdiskrimineringen var andlig omognad och man eftersträvade att vara kulturell eftersom det innebar förståelse, hänsyn och en förmåga att visa generositet åt andra människors åsikter och sätt att leva. Det blev en motsägelse att säga att man som svensk hade blivit mer tolerant tack vare resor, tv och folkbildning när det samtidigt påstods att romerna behövde bli riktiga svenskar och sluta upp med sina vanor som inte passade in. Motsägelsen blev ännu tydligare när Tillhagen ansåg att man var fantasilös om man ville att alla andra ska vara lik en själv och att man inte ville ha sina cirklar rubbade. Det var anledningen till att människor blev arga på det som var annorlunda och det var

⁷⁴ Sou 1956:43:113-115.

⁷⁵ Etzler(1944) s. 60.

samtidigt grunden till rasdiskriminering.⁷⁶ Även Montesino Parra menar att det under alla diskussioner om romer har förekommit motsägelser, man hävdade till exempel att romer inte kunde förändras samtidigt som man menade att de inte fanns någon annan utväg för dem förutom att förändra sig till det svenska samhället.⁷⁷

5.2 Värnandet om etniska gränser

Någon gång mellan mitten av 60-talet och slutet av 70-talet förändrades förhållningssättet ytterligare till folkgrupper som inte var etniska svenskar. Nu var det viktigt att frångå assimilering och värna om minoritetsgruppernas kulturer och värderingar. Då romer i stor utsträckning var i kontakt med sociala myndigheter lät man ge ut informerande rapporter om hur etniska grupper fungerade i relation till varandra och hur en relation mellan en minoritet och en majoritet kunde se ut. Man menade att etniska grupper definierades av identitet och att dela den identiteten med andra människor. Tillsammans kunde man sätta sociala gränser mot andra etniska grupper i form av skillnader i beteenden för att synliggöra och förstärka gränserna. Gjordes inte detta skulle den etniska gruppens karaktäristiska kultur försvinna. Det påpekades även att en etnisk grupp inte nödvändigtvis höll ihop inom exempelvis religion och politik, individerna inom gruppen kunde skilja sig i dessa frågor och skapa olika subgrupper.⁷⁸

En minoritet kunde vara en etnisk grupp, begreppet förklarades med att en grupp människor var åtskilda från andra i samhället genom nationalitet, religion, språk eller just etnicitet. Minoriteten uppfattades både av sig själv och av omgivningen som åtskilda och andra kunde se på dem som en grupp med negativa egenskaper. Den negativa bilden som skapades av majoritetsbefolkningen internaliserades även av minoritetsgruppen och gav en känsla av ett mindre värde. Det kunde skapa ett identitetsdilemma eftersom de inte vara likadana som majoriteten. Minoriteterna beskrevs sakna makt, marginaliserades och diskriminerades vilket endast förstärkte gränserna mot andra grupper och ingav en känsla av isolation. Relationen mellan minoriteten och majoritetsbefolkningen kunde slutligen resultera i total isolation och ett rasistiskt mönster där majoritetsbefolkningen ansåg sig

⁷⁶ Tillhagen(1965) s. 146-147, 157.

⁷⁷ Montesino Parra(2002) s. 117.

⁷⁸ Ekström, Knut(1979) s.42-43.

vara biologiskt och kulturellt överlägsen. Olika etniska grupper kunde däremot leva i ett pluralistiskt samhälle om de gränsbevarande mekanismerna bibehölls genom att i interetniska möten framhäva karaktärsdragen hos kulturerna samt att kulturskillnaderna upprätthölls.⁷⁹ På grund av detta var det viktigt att socialarbetaren i relation till klienten inte endast kunde lära sig att hantera och förstå romerna utan även kunde förstå att ett möte hade sociala och kulturella konsekvenser för båda parter.⁸⁰

I Delegationen för romska frågor rapport från 2010 användes en teori om etniska gränser av socialantropologen Fredrik Barth för att förklara marginaliseringen romer utsatt för. Han menade att gemensam kultur, religion och språk inte orsakar etniska gränser utan att de etniska gränserna gav möjligheter för gemensam kultur, religion och språk. Dessa gränser vidhölls när grupper interagerade och utbytte erfarenheter, inte när de var isolerade, därför att gränserna inte var statiska och slutna. Det fanns dock ett maktspel eftersom de starkare grupperna satte normer vilket kunde vara svårt för mindre grupper att acceptera.⁸¹ Denna teori användes också av Inga Gustafsson på 70-talet för att förklara sin tes om att romernas olikheter var givna och självvalda. Enligt henne förklarade Barths teori att mötena mellan de etniska grupperna skulle bevara de kulturella skillnaderna eftersom grupperna utvecklade försvarsstrategier. På grund av detta drog Gustafsson slutsatsen att romernas utanförskap var en följd av deras eget agerande och menade att förföljelsen av romerna hade en sekundär betydelse. Hon hävdade alltså att romernas utanförskap var en självvald och frivillig segregation.⁸²

På 80-talet förespråkades att man i största möjliga utsträckning skulle finna romska lösningar till romska problem och att samhället borde anpassa sig till de kulturella yttringar i form av normer som romerna hade. Detta gällde bland annat bostadsfrågan. Romska familjer kunde ha släktfejder vars orsak utspelade sig för flera årtionden sedan. Trots det kunde inte en nyss flyttad familj bo kvar i ett område där det fanns en annan familj som de stod i fejd med. Var dessutom den nykomna familjen på den skyldiges sida i

⁷⁹ Ekström(1979), s. 44-46.

⁸⁰ Ekström(1979), s.54, 60-61.

⁸¹ SOU 2010: 55:177-179.

⁸² Montesino Parra(2002) s.163-164.

fejden fanns det ingen möjlighet för dem att bo kvar på grund av möjliga trakasserier från offrets familj. Här menade Iverstam Lindblom att myndigheterna i området borde hjälpa de familjer som trakasserades och var väldigt utsatta, men att man i många fall borde lita till romernas förmåga att lösa problemen på sina egna sätt. Gällde det exempelvis de renhetsregler romerna följde borde myndigheterna vara tillräckligt insatta för att kunna förstå problematiken och hjälpa romerna med rätt metoder. Ett fall där man hade hittat en romsk lösning var när en lägenhet vars golv översvämmades av avloppsvatten. Under tiden saneringen pågick fick familjen flytta till en evakueringslägenhet. När arbetet var utfört fick bostadsförmedlingen information om romernas renhetsregler och insåg att romerna inte kunde flytta tillbaka till den gamla lägenheten eftersom den var oren(allt som är och har med området under midjan att göra är orent). Lösningen blev att den romska familjen fick bo kvar i evakueringslägenheten och den tidigare lägenheten fick bli en ny evakueringslägenhet.⁸³

⁸³ Iverstam Lindblom(1988) s.27-31.

6. SAMORDNAD OCH LÅNGSIKTIG STRATEGI FÖR ROMSK INKLUDERING

Regeringen har bestämt att man detta år ska fokusera på romer eftersom det är 500 år sedan det först noterades i Stockholms tankebok att det fanns romer i Sverige. Detta medför att romers kultur tillhör det svenska kulturarvet och ska värnas om. De är även medvetna om att romernas levnadsvillkor är sämre än övriga befolkningens samt att de har svårt att etablera sig på områden som bostad, arbete, hälsa och utbildning.⁸⁴ Bakgrunden till satsningen är Sveriges ratificerande 2000, av Ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter. Det var startskottet till ett flertal utredningar och ett upprättande av Delegationen för romska frågor 2006 där olika delar av samhället (bland annat etniska svenska och romer) var representerade. Delegationen gav ut sitt betänkande 2010: *Romers rätt – en strategi för romer i Sverige*. Deras förslag är stor del grund för regeringens nuvarande strategi – *En samordnad och långsiktig strategi för romsk inkludering 2012-2032*. Målet för strategin är att den rom som föds idag om tjugo år har samma förutsättningar som majoritetsbefolkningen.⁸⁵

I samband med strategin har regeringen även gett i uppdrag att skapa en vitbok om de kränkningar och övergrepp romer har fått utstå under 1900-talet i Sverige. På detta sätt får romerna ett erkännande men det visar även att det tas avstånd från dessa handlingar. Kunskapen om romers historia kan motverka åsikter som uttrycker att romerna själva har skuld i sitt utanförskap. Det har dock framkommit kritik från olika instanser, bland annat en del romer, mot att blicka tillbaka på oförrätter istället för att blicka framåt och verka framåtsträvande. Regeringen menar att satsningar på kunskap om romsk kultur, historia och språk har stor betydelse och kan fungera som ett alternativ till en sannings- och försoningskommission. Vitboken är alltså ett led i detta ställningstagande då den är menad att ge ett erkännande åt de personer som utsattes för kränkningarna samt för deras anhöriga. Genom att belysa det historiska sammanhanget, visa hur stereotyper växer fram

⁸⁴ Skrivelse 2011/12:56:67, 4-10.

⁸⁵ Skr. 2011/12:56:4-5, 17.

och hur dessa har legat till grund för politiska beslut under 1900-talet kan man öka kunskapen och förståelsen hos majoritetsbefolkningen för romernas situation idag.⁸⁶

Under fyra år kommer utvalda kommuner i landet agera pilotkommuner där de ska verka för kunskapsuppsamling för att kunna sprida kunskapen till resterande kommuner. Detta gör de i samverkan med olika myndigheter för identifiera romers problem, bedriva metodutveckling samt att säkerhetsställa romernas inflytande och delaktighet i utvecklingsarbetet. Pilotkommunernas arbete kommer hela tiden att följas upp och utvärderas för att säkerhetsställa att de bästa metoderna och den rätta kunskapen kommer fram.⁸⁷

Strategin menar att genomsyras av en vilja av att främja romers delaktighet och inflytande i skapandet och utförandet av de åtgärder som ska förbättra deras livsvillkor. I lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk regleras minoriteternas rätt till inflytande. Myndigheter ska ge möjligheter för exempelvis romer att ha inflytande i de frågor som berör dem. Ett problem är dock att romer har uppgett att de ofta känner sig uteslutna och i själva verket inte alls har möjlighet att påverka. I strategin poängteras att inflytande och delaktighet inte är likställt med att alltid få sin vilja igenom. Den tidigare nämnda lagen stipulerar även att samråd med minoriteterna ska ske så långt som är möjligt. Det är dessutom viktigt att få en definition av vad regeringen menar med samråd eftersom många åtgärder i strategin fastställer att samråd med romer bör äga rum. Samråd innebär dialog med exempelvis romska sakkunniga eller romska representanter för civila samhällets organisationer. Genom denna dialog hoppas man få ett erfarenhetsutbyte och att systematiskt hämta synpunkter för att ta hänsyn till dessa när det är möjligt.⁸⁸

Romska sakkunniga efterfrågas även i de områden strategin tar upp (utbildning, arbete, bostad, kultur och språk) där de kan agera stöttepelare för romer som har kontakt med olika former av myndigheter och skolor. Det bör inrättas brobyggare i skolor med romska elever. De kan exempelvis vara kommunalt anställda med romsk kultur- och språkbakgrund. Tidigare försök har vittnat om en ökad närvaro samt goda studieresultat

⁸⁶ Skr. 2011/12:56:7-10.

⁸⁷ Skr. 2011/12:56:27-29.

⁸⁸ Skr. 2011/12:56:21-22.

vid användandet av elevassistenter med romsk bakgrund. Brobyggarna är även till för att hålla en god kontakt med barnens föräldrar för att öka deras förståelse för avd som händer i skolan och vikten av dessa händelser. De har även andra användningsområden då de kan vara hälsokommunikatörer som underlättar kontakten mellan romer och hälsomyndigheter.⁸⁹

Det förekommer prioriteringar i strategin där regeringen menar att arbete och utbildning är de områden det bör satsas mest på. Valet beror på att utbildning är en grund för en bra start i arbetslivet och för att arbete ger möjligheter till ett tillfredsställande liv samt ger goda förutsättningar för föräldrarna att kunna skapa en trygg uppväxt för barnen vars skolgång troligen blir säkrad. Enligt strategin är det även dessa prioriteringar romer har önskat och framfört till regeringen. Förutom prioriteringarna finns även specifika målgrupper där kvinnor är en framträdande grupp tillsammans med barn och ungdomar. De är utvalda eftersom barn och ungdomar är framtidens generation och det är för att strategin är skapad just för dem. Kvinnorna är en viktig grupp att värna om eftersom de riskerar att utstå dubbel diskriminering på grund av kön och etnicitet.⁹⁰

I strategin förekommer beskrivningar av romers traditioner som ses som problematiska för deras inkludering i samhället. Bland annat beskrivs barnäktenskap och tidiga graviditeter som seder som måste motarbetas. Barnkonventionen stipulerar att barnäktenskap ska motverkas då det är en typ av sedvänja som är skadligt för barnets hälsa och därför har regeringen gett Ungdomsstyrelsen i uppdrag att göra en kunskapssammanställning för att på så sätt kunna finna åtgärder för att förhindra barnäktenskap. Tidiga graviditeter är också starkt sammankopplat med tidiga äktenskap. Flickorna som gifts bort eller får barn i tidig ålder avslutar sällan sin utbildning vilket ses som ett stort problem eftersom regeringen prioriterar just utbildning. Utan utbildning är det betydligt svårare att få arbete. Romer har generellt dålig närvaro i skolan vilket delvis har sin grund i seder, till exempel de som beskrevs ovan, men även i att föräldrarna hyser en oro över att förlora barnen till majoritetssamhället. De ser inte heller någon mening med utbildning när det i slutänden på grund av diskriminering inte leder till arbete. Förutom

⁸⁹ Skr. 2011/12:56:36-37, 63-64.

⁹⁰ Skr. 2011/12:56:25-26, 29-42, 43-48.

romernas anledningar till bristande skolgång har skolor inte alltid agerat i enlighet skolplikten då de inte har kallat de romska barnen vid utebliven närvaro på lektionerna.⁹¹

Många romer står utan arbete vilket regeringen menar att bristande eller utebliven skolgång är orsak till, men förutom det tas romernas traditionella yrken upp och att dessa inte längre efterfrågas. Försörjningsmöjligheternas avtagande beskrevs redan under första halvan av 1900-talet. I strategin fastställer man att direkt eller indirekt diskriminering av romer är en av de största anledningarna till varför de har problem på arbetsmarknaden. Som lösning bör samråd mellan kommuner, romer och arbetsförmedlingen påbörjas. Diskrimineringen förekommer tyvärr inte endast på arbetsmarknaden utan i de flesta områden i en roms liv som ofta handlar om de självklara nödvändigheterna för att leva ett drägligt liv. På bostadsmarknaden uppger romer att de ofta blir diskriminerade på grund av sin etnicitet vid både hyresrätter och köp av bostäder, men de blir också kränkta och trakasserade av sina grannar. Fördomar är till stor del grund för romernas problem på bostadsmarknaden men en annan anledning är att privata och allmännyttiga bostadsföretag ställer villkor på fast anställning och god betalningsförmåga, något många romer inte har.⁹²

Hälsan hos romer är sämre än genomsnittet vilket påverkas av deras livssituation. Den utmärks av en känsla av utanförskap, maktlöshet, hög arbetslöshet och diskriminering. Strategin tar även upp en studie som visar att dålig kosthållning också är en orsak till hälsostatusen, tillsammans med hög alkoholkonsumtion samt ökat spel- och narkotikaberoende hos män och ungdomar. Många kvinnor upplever också hög stress på grund av deras höga arbetsbelastning i hemmet. När romer sedan är i kontakt med socialtjänster på grund av sina svåra livsvillkor förekommer det ofta missförstånd och diskriminering på grund av bristande kunskap om romers seder, bruk och system. Skillnaderna mellan romer och många andra i befolkningens syn på familjestrukturen kan vara ett problem eftersom det inom de romska grupperna ofta finns en stark hierarki som baseras på ålder och kön. Därför menar regeringen att ett informationsarbete måste startas vilket skulle kunna minska förtroendeklyftan mellan romer och majoritetssamhället. För

⁹¹ Skr. 2011/12:56:30-32, 65-66.

⁹² Skr. 2011/12:56:43-46, 50-52.

att uppnå samma mål bör man även stödja romers möjligheter att synliggöra sina behov. Däremot är det lika viktigt att våga ta upp ämnen som är svåra och möjligen tabubelagda om det anses kunna förbättra levnadsvillkoren.⁹³

⁹³ Skr. 2011/12:56:54-59, 62, 76.

7. DISKUSSION

7.1 Förändringar över tid

De tre begreppen (hot eller problem, omyndig eller inkapabel och osvensk) som har tagits upp i uppsatsen kan man se genomgående i både forskning och statliga texter under en väldigt långt tid. Historiens ideologiska vändningar har självklart påverkat inställningen till romer vilket även är tydligt i framställningen av åsikter och åtgärder från 1900-talets början till 2000-tal.

Till en början ansåg man inte att romer hörde hemma i Sverige eftersom de endast ställdes till problem,⁹⁴ men synen har som sagt skiftat under årens lopp. Från det rent rasistiska där man skapade en bild av romerna som skurkaktiga köpmän som tack vare det kunde göra goda affärer. Bråkiga, gapiga, kvinnorna arbetade ständigt i hemmet förutom när de försökte tjäna pengar på att spå svenskar och barnen var oregerliga lymlar som inte uppfostrades på rätt sätt till människor som behöver hjälp.⁹⁵ Detta resulterade i en mycket förminskande bild av dem som påverkade hur man ansåg att hjälpinsatserna skulle se ut. Det handlade alltid om att ta över och ge romerna vad man ansåg att de behövde. Oavsett om man anser att det är romernas fel att de är marginaliserade eller om det är samhället så finns det en återkommande kärna av att inte se dem som kapabla att ta hand om sig själva, att inte kunna bedöma situationer för att få den lämpligaste utgången. Romerna behövde tydlig hjälp med att förstå vad som var bra för dem, en fast bostad, ett arbete och skolgång för barnen. Med all sannolikhet förstod de detta själva men kommuner och befolkning var inte villiga att ha romer i sin närhet på grund av sina förutfattade meningar om dem. Fördomar och kommunalt självstyre förhindrade en värdig levnadsstandard för romer trots statens initiativ. Assimileringen krävde resurser och att romerna skulle gå före i till exempel bostadskön, det var ingenting man såg med blida ögon på.

⁹⁴ Sou:1923:2, del V, s. 89-91.

⁹⁵ Tillhagen(1965) s. 100-102 och Sou 1956:43:40-43, 46-49, 102-107.

På statligt håll ansåg man däremot att införlivning av romer in i det svenska samhället var nödvändigt för deras överlevnad.⁹⁶ Kulturen ansågs sedan länge vara utdöende och man såg ytterligare tecken på det när romerna anpassades in typiska svenska liv med prydnadsföremål i lägenheterna, mindre utstickande kläder och en ny vana av att gå till kyrkan vid namngivning, bröllop och begravningar. De tre begreppen går hand i hand genom historien då människor bedömde dem som inkapabla till ett vanligt svenskt liv vilket innebar ett hot mot det svenska samhället. Romerna gjordes omyndiga när man på statligt håll tog beslut åt dem och kommunerna fick säkerligen en känsla av att bli överkörda när de beordrades att assimilera romerna trots sin motvilja mot dem. När det samtidigt existerade en bild av romer som lösdrivare gjorde det assimileringssprocessen svårare eftersom det ansågs vara olagligt. Därför upphävdes lösdrivarlagstiftningen efter en offentlig utredning 1949.

Den negativa bilden av lösdrivarna försvann dock inte i samband med lösdrivarlagens avlägsnande eftersom man motiverade borttagningen av lagen med att lösdrivare som ställde till problem i samhället kunde hanteras med annan lagstiftning. Nedsättande ordval och beskrivningar fortsatte att förekomma. Romen var omtyckt av sina vänner men även en temperamentsfull *varelse, de färdades i flock och lärde sig* att köpa svensktillverkade husvagnar istället för att bo i gamla cirkusvagnar.⁹⁷ Dessa ordval ger en bild av romerna som mindre mänskliga och inkapabla till att förstå. Alla dessa nedsättande ordval bekräftar majoritetsbefolkningen och kommunernas fördomar och det är svårt att förstå hur de på statlig nivå resonerade när de menade att assimilering ska ske när de samtidigt beskrev romer som mindre värda. Allt eftersom tiden gick minskade de tydliga uttalanden om romerna som omyndiga och problematiska men under senare delen av 1900-talet, värdesatte man kulturskillnader och betonade gärna dessa. Många hävdade att man behövde förstå andra etniska grupper och anpassa sig efter dem. Hade romer problem skulle man söka efter romska lösningar, vilket var en bra uppfattning – att respektera olikheter mellan grupper av människor. Dock ansåg man att möten mellan olika grupper handlade om att befästa och stärka kulturskillnader, det existerade alltså inget

⁹⁶ Iverstam Lindblom, Ingrid(1988) *Zigenare: en skrift om möten med zigenare i socialtjänsten*, s.6, 40-41 och Popoola (1998) s.107.

⁹⁷ Sou 1956:43:99, 102-107 och Tillhagen(1965) s. 121, 23-25.

kunskapsutbyte. Man fortsatte uttala sig väldigt generellt om romer som grupp samt till och med hävdade att det fanns riktiga och oriktiga romer. De romer som följde renhetsreglerna var riktiga och de som var inte riktiga romer valde bort eller hade inte tradition att följa reglerna.

Detta är intressant att jämföra med hur de i statens offentliga utredning från 1956 delade in romer i hel-, halv-, trekvarts, kvarts- och åttondelsromer. Även då gjordes bedömningar om vem som var en riktig rom.⁹⁸ På liknande sätt gjorde man romerna till de andra, en barriär bildades mellan människor eftersom fokus hela tiden var att på olikheter utan direkta tankar om att det faktiskt gick att ha ett gemensamt utbyte. Det svenska samhället är tydligt präglad av detta eftersom majoriteten av Malmös romer hade hamnat i ett och samma område tillsammans med olika grupper av invandrare i slutet av 90-talet. Detta kan ses som ett led i tankarna om gruppers möten som befästningar av skillnader.⁹⁹

En viktig fråga som har kämpats med under hela 1900-talet fram tills idag är utbildningsfrågan. Till en början var romernas ambulerande tillvaro den stora orsaken till den bristande skolgången,¹⁰⁰ men när romer sedan till största del var bofasta fortsatte problematiken. Då förklarade man det med att romerna inte hade traditioner eller vana av att utbilda sig eller att föräldrarna inte förstod meningen med en utbildning. Även i på 70-80-talet valde man att uttrycka sig på detta sätt när frågan om barntillsyn diskuterades. Man menade att romska föräldrar inte förstod att barnen behövde social, motorisk och perceptuell träning, det var inte heller någonting de kunde få i hemmet. Träningen behövdes för att underlätta ingången i skolvärlden menade man.¹⁰¹ Ytterligare en gång uttryckte man sig nedvärderande om romers levnadssätt. Att barn umgås mycket med vuxna sågs som en negativ aspekt och frågan om huruvida det fanns fler barn i familjerna och om flera familjer umgicks ofta kan ställas, om barnet var hemma innebär det inte nödvändigtvis att de inte har andra barn att leka med. Gång på gång syns samma mönster av nedvärderande inställning och alienation. Begreppens förändring har sedan 90-talet inte

⁹⁸ Sou:1956:43:91.

⁹⁹ Popoola (1998) s.107, 191-198, 201-210.

¹⁰⁰ Sou:1956:43:40.

¹⁰¹ Iverstam Lindblom(1988) s. 43-46.

försvunnit, de har till största del bibehållits. Den grundläggande inställningen till romer är densamma även om åtgärderna man har ansett var bäst lämpliga har förändrats.

Slutligen kan det att kan inte begreppen separeras från varandra eftersom de är sammansatta i någon form av kedjereaktion där utlösningen är den främlingsrädsla som färgar både forskningen och politiken. Denna sammanlänkande kedja går att illustrera på följande sätt: Tillhörandet av en minoritet innebär en överhängande risk för att ses som osvensk, vilket är motsatsen till svensk. Att vara svensk kan därför innebära att man inte ställer till med problem och är kapabel att åstadkomma saker eftersom den osvenske romen är inkapabel och utgör problem för samhället.

7.2 Teman i relation till Taylor

Bilden andra skapar av en person har en stor roll menar Charles Taylor, inte bara för dem som utgör bilden utan för alla som får ta del av konstruktionen. I fallet med romer valde man ut en etnisk grupp människor som inte såg ut eller levde som den typiska svenska medborgaren. Sedan berättades historier om hur de skulle se ut, bete sig och hur de var till naturen oavsett om detta var sant eller ej. Utomstående tog sig friheten att slå fast hur en hel grupp människor skulle betraktas men även hur de skulle definiera sig själva. Till största del beskrevs de i negativa ordalag: högljudda, utstickande kläder, lurendrejare, tiggare, smutsiga, enfaldiga eller naiva samt handikappade. När dessa egenskaper befästes genom tal och skrift kom människor att döma personer som såg ut som romer och förknippa dem med egenskaperna. Det är dock inte endast majoritetsbefolkningen runt omkring den utsatta gruppen som identifierar personligheten utan minoriteten själv kommer att internalisera bilden och skapa sig en världsbild av sig själv som underlägsen med negativa egenskaper.¹⁰² Det är svårt för både romer och för majoritetsbefolkningen att frångå de fördomar som har skapats på felaktiga grunder vilket även är vad som försvårar en inkludering av romer i det svenska samhället idag. Om alla objektiva hinder tas bort, genom exempelvis positiv särbehandling, skulle de flesta romer fortfarande vara förhindrade av den pålagda bilden av sig själva för att kunna utnyttja de tillfällen som ges.

¹⁰² Taylor(1999) s. 37.

Detta kan man ställa i kontrast till hur man tidigare menade att romer inte hade kapaciteten att ta vara på situationer som kunde gynna dem på grund av att de inte hade tillräckliga verktyg bland annat på grund av bristande utbildning.¹⁰³ I själva verket handlade det från första början om en diskriminerande syn men romerna hade också de psykiska hinder som påverkade på grund av tidigare internaliserade bilder.

Bilden av romen som avvikande från den svenska normen har pågått sedan deras tidigaste vistelse i Sverige och oavsett om politiken ändrade form från rasistisk till assimilerande och till värnande om etniska skillnader fanns hela tiden en beskrivande bild av hur romerna borde vara. Många egenskaper har varit väldigt negativa och förnedrande men även när det är menat att föra fram positiva egenskaper väcker det alltid tanken om att det görs på grund av att ingen har förväntat sig att romer ska vara en grupp med goda kvaliteter. Iverstam Lindblom redogör för romerna som renliga människor bortsett från deras renhetsregler(som är seder) och som exempel nämner hon hur de faktiskt tvättar händerna före middagen! Att göra det innan man äter är för de flesta något självklart men är tvunget att påpekas när det handlar om romer. Taylor betonar vikten av användandet av just språket vid skapandet av identiteter, romernas identitet har inte endast skapats av det talade språket utan det skrivna och romantiseringen av deras kultur.¹⁰⁴ Trots Iverstam Lindbloms försök att förbättra bilden av romer så utgår hon från en syn om att romer inte är kapabla. Bibehåller man ett sådant tankesätt försvårar man endast förutsättningarna för romerna själva eftersom den internaliserade bilden av dem som inkapabla befästs och orsakar dålig självkänsla.

Taylor hävdar att det finns ett sätt att vara mänsklig på för alla individer och att det är upp till individen att hitta vad som är värdefullt för en själv. Han återkommer till värde och menar att politik har det som startgrop. Likvärdighetspolitiken grundar sig i att varje människa har samma värde, särartspolitik utgår från likvärdighetspolitiken men menar att vissa människor behöver gynnas på grund av sin utsatthet genom exempelvis positiv särbehandling.¹⁰⁵ Romer skulle alltså kunna vara en grupp människor som är relevant för

¹⁰³ Sou 1956:43:16-17, 74-77.

¹⁰⁴ Taylor(1999) s. 42-43.

¹⁰⁵ Taylor(1999) s. 40-51.

detta på grund av att de inte har samma förutsättningar som majoritetsbefolkningen. Det finns en risk för ilska hos de grupper som missgynnas och då snarare känner att de blir diskriminerade. Kommunerna i Sverige använde detta som argument på mitten av 1900-talet mot statens direktiv att låta romer få fast bostad oavsett bostadsköer. Under hanteringen av romer har man riktat sig mer mot särartspolitikerna allt sedan man avgjorde att romerna skulle vara en del av samhället. Man har också hävdade att det är på grund av att de lika värda som alla andra människor. Forskningen visar dock att denna inställning inte stämde helt och det är ännu en gång väldigt tydligt när de beskrev romernas natur och levnadssätt.

På 60-talet försökte Tillhagen förklara att rasdiskriminering egentligen innebar andlig omognad – att man inte kunde förstå, visa hänsyn och inte heller respekterade deras åsikter eller deras sätt att leva. Människor som diskriminerade på grund av ras var egentligen rädda för det som var annorlunda och de personerna var fantasilösa eftersom de eftersträvade att forma om människor som inte överrensstämde med det idealet av den svenska medborgaren.¹⁰⁶ Det är väldigt intressant eftersom detta skrevs när assimilationstankarna fortfarande var väldigt aktuella och åtgärderna var inledda. Ett tiotal år senare frångick man som sagt tanken om assimilering och fokuserade på befästa gruppskillnader.¹⁰⁷ Teorier om hur grupper interagerar tas upp av bland annat Taylor som hävdar att språken skapas och förändras när vi kommer i kontakt med andra människor och grupper, och eftersom identitetens skapas av språket har detta en stor roll när grupper möts och bilder av varandra skapas. Fredrik Barth är inne på samma spår om att det just är möten mellan olika grupper av människor som skapar kulturer som skiljer sig åt. De skapas inte i isolation och när grupperna möts utbyter man idéer och erfarenheter.¹⁰⁸ När detta på 80-talet tolkas till att det är viktigt att upprätthålla skillnaderna mellan etniska grupper förlorar man den bärande tanken om kunskapsutbytet.¹⁰⁹ Det fanns inget behov av att ta del av ett kunskapsutbyte eftersom man inte ansåg att den romska gruppen hade någonting att erbjuda. Detta var en form av överlägsenhet som kunde orsaka att man fick ett

¹⁰⁶ Tillhagen(1965) s. 146-147, 157.

¹⁰⁷ Ekström(1979), s. 44-46.

¹⁰⁸ SOU 2010: 55:177-179.

¹⁰⁹ Montesino Parra(2002) s.163-164.

främlingskap vilket i sin tur väldigt lätt kan resultera i rasism då den större gruppen med mer inflytande skapar samhällets normer. Det är väldigt tydligt att romer inte har fallit under dessa normer och fortfarande inte gör det då de avviker från det svenska. När forskare påstår att deras utanförskap är självvalt tenderar det att bli obehagligt eftersom man då menar att romerna trivdes med sitt ambulerande levnadssätt. Detta var en betydligt vanligare åsikt under tidigt 1900-tal och förhoppningarna är ju alltid att mänskligheten skall utvecklas till det bättre. På 90-talet kunde man till och med se ett resultat av tidigare tankesätt genom segregationen mellan "vanliga" svenskar och invandrarna på *Zigenargården* i Malmö.¹¹⁰

När Taylor menar att autenticitetsteorin är relevant för skapandet av grupper handlar det om individerna inom gruppen. Autenticitetsteorin stipulerar att varje person har något som är rätt för just den personen och målet är att hitta sig själv. Appiah ifrågasätter om det kan finnas något inneboende rätt eftersom omständigheterna och den dialogiska karaktären inte går att välja. I frågan om romer har de inte kunnat välja hur de ska behandlas eftersom acceptansen alltid har kommit med kravet att överge sin kultur. Individerna inom gruppen har dock ett val menar Taylor, de samlar kring gemensamma nämnare trots andra olikheter.¹¹¹ Appiah däremot menar att man ska vara försiktig med att generalisera gruppens behov just på grund av att de är uppbyggda av individer, man kan därför inte förutsätta att alla har samma mål för att hitta sina sanna jag. Romer har länge generaliserats och deras behov har utretts av utomstående som omöjligt har kunnat förstå vare sig gruppens behov i stort eller individernas önskemål. Både Taylor och Appiah har sina relevanta slutsatser men i slutändan kommer det alltid att handla om någon form av balansgång. Både gruppen och individens behov måste bli tillfredställda, lösningen för romers inkludering måste vara så mångsidig som möjligt.

¹¹⁰ Popoola (1998) s. 201 – 210.

¹¹¹ Taylor (1999) s. 139-141.

7.3 Romers inkludering i samhället

Om tjugo år ska den rom som föds idag ha samma förutsättningar som alla andra i samma ålder, romen ska inte bli diskriminerad i skolan, på arbetsmarknaden, på bostadsmarknaden eller i vården. Regeringen har lagt upp denna strategi utifrån många av de förslag Delegationen för romska frågor lade upp i sitt betänkande.¹¹² Utifrån vissa ordval är strategin tämligen svag eftersom man till största del i åtgärdsbeskrivningarna väljer ordet *bör*. Genom att skriva *bör* istället för *ska* i strategins åtgärder får den ingen riktig genomslagskraft. Om det i en åtgärd stipulerar att en kommun bör samråda med romer i största möjliga mån är det lätt att hävda, som så många gånger tidigare, att de inte har möjligheter för samråd. Pilotkommunerna som ska prova ut olika former av åtgärder kommer förhoppningsvis att ta det ansvar de har skrivit upp sig på även strategin inte ställer tillräckligt starka och genomgående krav. För andra kommuner innebär det extra mycket arbete och extra kostnader att satsa på romernas inkludering genom nya arbets sätt oavsett om de vill medverka som pilotkommuner eller ej. Det finns nog ingen kommun som öppet skulle påstå att de inte är villiga att minska klyftan mellan romer och majoritetssamhället men de skulle argumentera för att fortsätta arbetet på gamla sättet eftersom det inte innebär någon stor omställning. Frågan om romers inkludering har hanterats på liknande sätt tidigare där staten ger direktiv till kommunerna.¹¹³ De i sin tur valde själva till största del vad som skulle göras eftersom de till största del var(och är) självstyrande. Troligen är det en anledning till varför strategin är skriven på ett tämligen kraftlöst sätt och tyvärr kommer detta riskera att romer inte får den delaktighet och det inflytande regeringen menar att strategin ska uppnå och genomsyras av.

I statens offentliga utredning från 1956 föreslås att en tjänst som *zigenarkonsulent* skulle inrättas för att kunna hantera frågor och kontakter mellan romer och resterande samhälle (främst myndigheter). På den tiden var det ingen fråga om vem som skulle tillsättas och vilka kvalifikationer denna person borde ha, det var helt enkelt en romsk expert som var bäst lämpad för tjänsten. Det fanns inga tankar om att en rom skulle kunna hantera denna

¹¹² Sou 1956:43:16-17, 74-77.

¹¹³ Tillhagen(1965) s. 99-100.

tjänst överhuvudtaget trots att de hade personliga erfarenheter av att tillhöra den etniska gruppen. Interkulturell kompetens var ingenting man reflekterade över utan de experter som fanns hade haft mycket kontakt med romer och rest med dem vilket räckte för att anses ha tillräcklig kunskap om gruppen. Idag är inte frågan om en romsk konsulent relevant, strategin förespråkar snarare brobyggare som ska agera länk mellan romer och majoritetssamhället. Brobyggare har existerat tidigare under arbeten med romer, speciellt inom skolan, och det har gett goda studie- och närvaroresultat för de romska barnen.¹¹⁴ Barnen hade en person på plats som förstod var de kom ifrån av den orsaken att brobyggaren själv var rom och hade varit i samma situation. I strategin föreslår regeringen att brobyggaren kan vara en person som redan är kommunalt anställd och som har romsk kultur- och språkbakgrund. Kritiskt sett innebär formuleringen inte att det nödvändigtvis måste vara en rom som tillsätts tjänsten. Uttryckligen efterfrågar man endast en person som har en bakgrund i den romska kulturen och språket vilket lika gärna kan vara någon som har studerat de två områdena. Det känns svårt att föreställa sig att en sådan person skulle ha lika gott inflytande då förtroendet hos romer för majoritetssamhället och icke-romer inte är särskilt stort. Vill man dessutom satsa på att romers inkludering och jämlika förutsättningar skulle det vara bättre att helt gå in för att ge brobyggartjänster till romer. Det skulle skapa arbeten, förebilder, självkänsla och på sikt ökat förtroende för majoritetssamhället.

Regeringen hävdar att det krävs prioriteringar av områden och personer eftersom det är där man kan göra mest skillnad eller att de grupperna är mest utsatta. Kvinnor och barn prioriteras som grupper på grund av att seder och bruk kan vara skadliga för dem, bland annat barnäktenskap samt den hierarkiska familjestyrningen med mannen i topp.¹¹⁵ Begreppet barnäktenskap har en tendens att framkalla många känslor varav en del är obehag. Barnkonventionen stipulerar att man ska förhindra seder som är skadliga för barn och det sätter regeringen sig inte emot eftersom det även hindrar barnens utbildning. Tyvärr resulterar beskrivningarna i åsikter om romers osvenskhet och att de därför inte passar in i samhället på grund av sina seder. Vissa värderingar om jämlikhet och skydd av

¹¹⁴ Skr. 2011/12:56:36-37, 63-64.

¹¹⁵ Skr. 2011/12:56:30-32, 65-66.

barn är något de flesta värnar om trots att man utgår från olika synsätt. Det är också viktigt att respektera dessa olikheter, men det behöver inte innebära att man låter skadliga traditioner förekomma. Barnnäktenskap är olagligt, men det kräver en dialog mellan människor där båda får komma till tals. På det sättet kan man få människor som tidigare såg det som positivt förstår på vilka sätt det hindrar barnets framtid som vuxen. Många områden är extra känsliga i olika grupper och hos individer, vilket också kan innebära att man inom gruppen väljer att inte ta upp olika ämnen, men det kan då vara viktigt att ta konflikten samtidigt som man anstränger sig för att visa förståelse. De flesta seder har en grund i något som kanske var en säkerhetsåtgärd tidigare i historien men som inte har samma relevans idag. Viktigt att alltid komma ihåg är att man själv har ämnen man gärna inte talar om och att alla seder man själv anser är betydande möjligen inte alls är lika viktiga som man tror. Kunskapsutbytet i dessa situationer är betydelsefullt men förutsätter att ingen part anser sig vara bättre än den andre.

I relation till begreppen kan man fortfarande se att romer innebär ett problem för samhället, egentligen inte på grund av dem själva utan på grund av de kränkningar och den uteslutning de historiskt sett har fått utstå. Problemet handlar om att man måste ta ansvar för personer som inte är kapabla att ta hand om sina liv på samma sätt som andra i samhället. Taylor beskriver detta i sin teori om likvärdighetsprincipen, att vi alla har samma mänskliga värde och kapaciteten att uppnå det vi är ämnade för. Dock har vi även sträckt ut tanken så långt att man hjälper de människor som inte har förmågan att nå det som man bör nå.¹¹⁶ Man kan alltså se regeringens försök att inkludera romer som den utsträckta handen som hjälper till eftersom romerna inte har de förutsättningar som krävs. Enligt Taylor kan man dessutom argumentera för att romerna inte lever på samma villkor eftersom de har fått en bild internaliserad av sig själva som längre stående och inkapabla eller omyndiga. Därför kan man hävda att majoritetssamhällets har ett ansvar att ta steget längre, att verka solidariskt och inte individualisera behandlingen på det sätt att man lägger allt ansvar på individen. Då förutsätter man att alla föds på ett blankt papper och sedan personen avgör själv vad som kommer att hända i hans liv.

¹¹⁶ Taylor(1999) s. 40-42.

Regeringen har gett ut ett uppdrag om att skapa en vitbok som tar upp de historiska kränkningar romer har blivit utsatta för, vilket de menar är en del i ledet om ett alternativ för en sannings- och försoningskommission. De väljer att satsa på kunskap om romer och deras historia i Sverige. Kunskapen är viktigt i arbetet mot fördomar – för att förstå och motverka åsikten om att romers utanförskap är självvalt. Den historiska kontexten skulle vara en förklaring till romernas nuvarande situation. Just därför skapas vitboken, men det riktas även stark kritik mot att stanna kvar i det förgångna och inte blicka framåt. Man kan dock inte kritisera strategin för att endast gräva i historien eftersom många förslag till åtgärder handlar om nutid och tanken om ett långsiktigt arbete motsäger just kvarvarande i dåtiden.

Arbetet med romernas och samhällets problem har utvecklats och det är tydligt att det nya tar avstamp i det gamla när man jämför begreppens förändring under tid. Detta är även en av de stora frågorna man borde undersöka djupare. Om arbetsplaneringen utgår från ett nedvärderande och rasistiskt perspektiv är det inte troligt att den kommer åstadkomma någonting nytt som verkligen skapar en förändring för romer. Försöken med att inkludera dem i det svenska samhället, att minska klyftan mellan romer och majoritetssamhället, har pågått under snart ett århundrade. Är då *En samordnad och långsiktig strategi för romsk inkludering 2012-2032* uppbyggd från rätt värderingar för att kunna förändra situationen för romer? Eftersom det är tydligt att begreppen finns kvar och på grund av internaliserade bilder känns romers belägenhet hopplös. Om strategin hade ett mer kraftfullt språk hade den också kunnat göra mer skillnad. Den största åtgärden skulle dock ha varit att släppa in romer på olika platser i samhället och yrkeslivet, utbildade eller ej. Därefter skulle man låta dem lära sig genom praktisk erfarenhet och utbildningar. Det verkar fortfarande finnas en tendens att underskatta romer och på grund av det försvinner många chanser att skapa förebilder.

Ett förslag till vidare forskning skulle vara att undersöka hur politiska ideologier inverkar på viljan och åtgärderna att leva i ett fungerande mångkulturellt samhälle. I samband med det skulle regeringens strategi och arbetsplanering behöva vidare granskning med utgångspunkt i hur värderingar och begrepp påverkar förhållningssättet till romer. Den borde även granskas utifrån olika akademiska discipliner för att få en mångsidig bild.

Slutligen vore det intressant för vidare forskning att hantera frågan närmare om begreppens historiska kontext och betydelsen av dem idag. En farhåga finns och det är framför allt att fokus då ännu en gång kommer att ligga på det förgångna och att dagens problem inte kommer att åtgärdas. Därför är pilotkommunsverksamheten intressant då de kommer utvärdera olika åtgärder och bedöma deras verkningsgrad. Praktiska åtgärder kan åstadkomma lika mycket som forskning, om inte mer.

Referenslista

Litteratur

Etzler, Allan, *Zigenarna och deras avkomlingar i Sverige: historia och språk*, Diss. Stockholm : Univ.,Uppsala, 1944.

Montesino Parra, Norma, *Zigenarfrågan: intervention och romantik*, Socialhögsk., Univ., Diss. Lund : Univ., 2002,Lund, 2002.

Popoola, Margareta, *Det sociala spelet om Romano Platso*, Sociologiska institutionen, Univ., Lund, 1998.

Shannon, Sarah E. & Hsieh, Hsiu-Fang, *Three Approaches to Qualitative Content Analysis* Vol 15. Nr 9, 2005.

Taylor, Charles, *Det mångkulturella samhället och erkännandets politik, 2., rev. uppl.*, Daidalos, Göteborg, 1999.

Tillhagen, Carl-Herman, *Zigenarna i Sverige*, Natur o. kultur, Stockholm, 1965.

Rapporter och statens offentliga utredningar

Ekström, Knut, *Socialt arbete med zigenare: socialantropologi och socialt arbete med zigenare*, Stockholm, 1979.

Iverstam Lindblom, Ingrid, *Zigenare: en skrift om möten med zigenare i socialtjänsten*, Statens invandrarverk, Norrköping, 1988.

SOU 1949:4 Lösdrivarlagens upphävande m.m. angiven av 1948 års lösdriveriutredning.

SOU 1956:43 Zigenarfrågan.

Internetkällor

Cederberg, Irka. *Nationalencyklopedin*, www.ne.se/lang/romer, Sökord: romer (hämtad 2012-05-07).

Hazell, Bo. *Nationalencyklopedin*, www.ne.se/lang/resande, Sökord: resande (hämtad 2012-05-07) och www.ne.se/lang/tattare, Sökord: tattare (hämtad 2012-05-07).

Nationalencyklopedin, <http://www.ne.se/kort/inkapabel>, Sökord: inkapabel (hämtad: 2012-05-30).

Nationalencyklopedin, <http://www.ne.se/lang/lösdrivare>, Sökord: lösdrivare (hämtad 2012-05-18).

Nationalencyklopedin, <http://www.ne.se/sve/osvensk>, Sökord: osvensk (hämtad 2012-05-30).

Nationalencyklopedin, <http://www.ne.se/kort/problem>, Sökord: problem (hämtad 2012-05-30).

Regeringskansliet,

<http://www.regeringen.se/sb/d/15546/a/187041> (hämtad 2012-03-30)

Regeringskansliet

<http://www.regeringen.se/sb/d/15731/a/183851> (hämtad 2012-05-29)

Regeringskansliet,

<http://www.regeringen.se/sb/d/15562/a/186402> (hämtad 2012-05-29).

Synonymer.se,

<http://synonymer.se/?query=hot>, Sökord:
hot (2012-05-30).